

Zamanın İnsanı: Honoré Daumier

Yeşim Akçakaya

Honoré Daumier ile ilk karşılaşmam bu geçtiğimiz yazın son haftasına denk geldi. Münih'in ünlü müze kompleksinin bir bölümünü oluşturan Neue Pinakothek, geçici süreliğine Alte Pinakothek binasının üst katlarına alınmıştı. 19.yüzyıl galerisinden başlamakla karar verdim. Kucağımda çizim defterim, elimde kalemlerle krem rengi sayfalara aktarmaya geçecek bir eser arıyordum. Van Gogh, Manet, Degas, Courbet derken gözüm alışılmadık bir objeye takıldı.

İnce uzun, koyu renk silüetiyle dar odanın ortasında dikilmiş, uçuşan giysileri içinde şapkasının kasketi altından etrafı alaycı bakışlarla süzen Le Ratapoil'di bu. İlk görüşte aşka inanmam ama bu uzun bacaklı, kıvrık bıyıklı adamın gizemli çekimine kapılmamak elde değildi. Boş sayfanın üzerinde kaydıracağım kaleme eşlik eden sesli bilgilendirmeye rağmen Daumier'in elinden çıkmış bu adamın gizemini çözmem Türkiye'ye döndükten sonrasına kadar mümkün olmayacaktı.

"Karikatürün Michaelangelo'su" demişler Daumier için. Erken yaşta ustalaştığı taş baskı tekniğinde üretip dergi, gazete ve müzik yayınlarına sattığı 4000'i aşkın karikatürden olsa gerek.

1808'de Marsilya'da doğan Daumier, hayatının büyük bölümünü 1814'te taşındığı Paris'te geçirir. Erken yaşta çalışmak zorunda kalmasıyla mübaşir çırağı olarak edindiği deneyimler, Paris'in o dönemki sosyal ve politik hareketliliğiyle birleşerek Daumier'in çarpıcı alaycılığının oluşmasına katkıda bulunmuş.

Henüz yirmili yaşlarındayken satirik litografileriyle ün yapmaya başlayan Daumier, 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından La Charicature dergisinde çalışmaya başlar. Charles X'in katı rejiminin sona ermesiyle sensör nazaran hafiflemiş, Daumier'in cesur karikatürlerini basıp yayınlamasına izin vermiştir.

Fakat 16 Aralık 1831'de yayınlanması planlanan Gargantua, yeni monark Louis-Philippe için bile fazladır. Devletin sensör kararıyla Daumier ve editörü tutuklanır, 6 ay hapis ve 500 frank para cezasına çarptırılırlar.

Peki, tepedekileri bu kadar sinirlendiren neydi? Karikatüre şöyle bir göz atmak bile bu soruyu cevaplamaya yetebilir. Daumier'in rahatsız edici, cüretkâr tarzını en çığ haliyle gözler önüne seren bu eserde, figürlerin bozulmuş fiziksel oranları ahlaki bozulmaya işaret ediyor. Sıksa bacaklarına inat kucağında dev bir top haline gelmiş göbeğiyle tahtına kurulmuş Louis Philippe, büyütülmüş oranlarıyla resmin odağını oluşturuyor. Bu haliyle yeni kral; Gargantua, yani "devasa", ayrıca Rabelais'in aynı isimli eserindeki gibi açgözlü, obur bir dev. Bu doymak bilmez açgözlülüğün kokusu; büyümüş göbeği, iştahla ardına kadar açtığı ağzının altında kat yapmış gıdısı ve tembelliğin kaçınılmaz sonucu olarak zayıflamış bacaklarından okuyucuya sızıyor, burnunun direğini kırmakla tehdit ediyor. Sağ alt köşede eğilmiş postürleri, yıpranmış giysileri ve endişenin çevrelediği yüzleriyle sefalet içindeki halk resmedilmiş. İnsanların yüzlerindeki yoğun duygu, bu dönemde acımasız ve haksızca artırılan vergilerin sonucu.

Bu iki grubu görsel olarak bağlayan köprüde ise kralın adamları, halktan zorla toplanan ganimetleri sırayla Louis-Philippe'in dipsiz bir kara deliği andıran ağzına götürmekte. Şişmanlıktan çıkıntı yapmış göbekleriyle bu yardakçıları kralın tahtının etrafında, halktan sökülen malların yutulduktan sonra dışkılanmasını andıran bir kompozisyonla konumlandırılmış çeşitli komisyon ve ödülleri toplarken de görüyoruz.

Daumier, Gargantua ile dönemin sosyal ortamını dürüstçe gözler önüne sererken mutlaklaşan otoritelerin devrimin ideallerine ihanetini acımasızca alaya alır. Onun taş baskı üzerine belli kombinasyonlarla konumlandığı bu çizgilerin yarattığı ise tepedekileri korkutmaya yetmiştir. Üzücü bir şekilde Gargantua, günümüzde geçerliliğini aynı canlılıkla koruyor. Tek kişilik monarklardan özgürlük vaadiyle insanlarını diktatörce yöneten hükümetler formuna bürünen Gargantua, bugün halen eskisi kadar aç ve bir o kadar da ahlaksız. Onu doyurma yükü yıkılanlar ise yine sağ alt köşedeki halk.

Daumier ve editörü hapisten çıktıktan kısa bir süre sonra La Charicature kapatıldı. İlk susturulma girişimiyle bu şekilde karşılaşılan Daumier için bu, son sefer olmayacaktı.

Modern Hayat Gözlemcisi

Bütün bu politik devrimlerin arasında Daumier başka türde bir devrime daha tanık oluyordu. Trenin günlük yaşama girmesiyle birlikte modern hayat, Daumier'in karikatür ve resimlerine sıkça konu olacak yeni bir sınıfa doğmuştu: burjuvazi. La Charicature kapatıldıktan sonra aynı editörün açtığı La Charivari dergisinde çalışmaya başladığında, Daumier gözlerini Paris'in değişen günlük yaşamı ve sosyal dinamiklerine çevirdi. En sık işlediği konulardan biri ise şık giysilerinin zorlukla zapt ettiği şişkin göbekleri, şapkaları ve bastonlarıyla burjuvazi oldu.

Bu sosyal sınıfı tasvir ederken karikatürlerinde tekrar eden arketipler yaratan Daumier, yine birtakım fiziksel özellikleri abartarak sembolik bir anlatım kullandı. Une Rencontre Terrible isimli karikatürde şık giysileri içinde burjuvanın, şehirleşmeyle birlikte yabancılaştığı doğa ile çevrili bir mekâna yerleştirilmesiyle bir zıtlık yaratılmıştır. Resmin iki karşıt tarafına konumlandırılmış kurbağa ile baba arasındaki boyut farkı, korkuyla geri çekilmiş aileyi gülünç bir duruma sokar. Kurbağanın tombul yapısı ise babanın şişmanlıktan armut biçimini almış vücudunun bir yansımasıdır. Bu yolla burjuvazi ve yeni yaşam tarzını alaya alan Daumier, sembolik anlatımıyla hayatı süresince uyum sağlayamadığı ölçüsüzlüğü eleştirir.

Endüstrileşme ve şehirleşme gibi gelişmelere rağmen toplumda belirgin bir şekilde varlığını sürdüren sınıfsal fark ve ayrımcılık ise, Daumier'in özellikle trenleri konu aldığı resimlerinde öne çıkıyor. Üçüncü Sınıf Vagonu isimli yağlıboya tablosunda Daumier'in hem burjuvaya hem de işçi sınıfına yaklaşımı, ışık ve rengin kullanımıyla aktarılıyor. Arka planda, şapkaları ve paltolarıyla orta sınıf yer alıyor. Yüzlerinde memnuniyetsizlik, birbirlerinden ayrı oturuyorlar. Karanlıktalar. Bu manzarayla zıtlık oluşturan ise resmin dörtte birini kaplayarak odağını oluşturan ön plandaki figürler. Bir bebek, bir çocuk, bir anne ve bir büyükanne, birbirine yaslanmış. Yorgun fakat huzurlu yüzleri, karanlık arka planla tam bir kontrast oluşturan sıcak sarı bir ışıkla aydınlanmış. Burjuvayı materyalist çıkarları ve yüzeyellikleri üzerinden eleştiren Daumier, bu özellikleri eserinde soğuk vücut dilleri, soluk ışıktaki gölgelenmiş hoşnutsuz yüzler ve bunları arka planda tutmayı seçtiği kompozisyon yoluyla aktarıyor. Buna karşıt alt sınıfın ailevi bağları ve sevgiyi vurgulayan vücut dilleri ile özenle sıcak tonlara boyanmış ağırbaşlı yüzleri, Daumier'in onlara beslediği saygı ve takdirin bir yansıması.

Adaletsizliğin Susamayan İspiyoncusu

Daumier için sık sık ziyaret ettiği tiyatro oyunları kadar mahkeme salonları da birer gösteriydi. Gençliğinde mübaşir çırağı olarak deneyimlediklerinin de etkili olduğu Les Gens de Justice (Adaletin Adamları) isimli karikatür serisinde Daumier, hukuk sistemini ve avukatları gülünç durumlarda resmederek alaya alır.

Yağlı boya resimlerinden birinde, baştan ayağa koyu renk cüppesi içinde resmettiği bir hâkim görüyoruz. Kibirle havaya dikilmiş başı, küçümsemeyle aşağı doğru bükülmüş dudaklarıyla karşısındakine tepeden bakıyor. Bu eserde Daumier'in alışılmadık perspektif kullanımı ve yüz ifadelerini yansıtmadaki isabetliliği, seyirciyi hukuki sistem içindeki hiyerarşinin tanrısallaştırdığı "Adalet Adamı"yla yüzleştiriyor.

Seriye oluşturan taş baskı karikatürlerinden birinde ise yüzü heyecanla kasılmış bir avukat, sesini duyurmaya çalıştığı hâkimlere doğru çaresizce uzattığı eliyle hararetle derdini anlatmaya çalışıyor. Avukatın teatral pozu ve duygu yüklü yüzü, Daumier'in tiyatroyu konu aldığı resimlerinden çıkma gibi. Buna karşın iletişim kurmaya çalıştığı grup, yani hakimler, yetkililer, "Adaletin Adamları"; tamamıyla tepkisiz.

Uyku halinde öne düşmüş başlar, gürültülü bir horlamayı salıveren açık bir ağız ve kapalı gözler, avukatın alabileceği tek cevap. Kompozisyon yoluyla odağa yerleştirilen hâkimler, gözünü görevine ve adalete yummuş, yozlaşmış, yüzeysel ve bencil bir adli sistemi temsil ediyor.

Daumier'in kaleminden kaçamayanlar listesindeki bir başka grup, zamanın politikacıları. The Legislative Belly isimli karikatüründe Fransız yasama meclisinin bir toplantısını acımasızca dürüst filtresinden geçirek resmeden Daumier, bu karikatür için yaptığı büstlerle birlikte politik yozlaşmayı fiziksel özellikler üzerinden ifşa eder.

Karikatürde abartılmış kanca burunlar, geniş alınlar, kısılmış gözler ve şişirilmiş göbekler, hem her bir politikacıyı tanıtır kılacak kadar ustaca hem de boş kendini beğenmişliklerini yansıtabilecek kadar belirgin bir şekilde çizilmiş.

Eşitsizlik ve yoksulluk içindeki ülkeyi yönetmekle görevli bu adamların ahlaki yozlaşması, fiziksel özelliklerinin bozulmasıyla paralellik içinde. Ayrıca eserin ismindeki Belly (göbek) kelimesi normalde kullanılan legislative body ifadesinin içinde kullanılmış, bu kelime oyunu politikacıların çıkarıcı açgözlülüğüne işaret edilmiştir. En az karikatürler kadar cüretkâr olan büstler ise, bu yüzlerin pişmemiş kilde hayat bulmasıyla ortaya çıkmış. İnsanın karmaşık doğasını fiziksel form ile görsel olarak ifade eden Daumier, bu heykelleri 1832-1833 yılları arasında The Legislative Belly'ye hazırlık olarak üretmiştir.

Ve nihayet sıra gizemli adamımıza geldi.

Daumier, hapse girdikten sonra eleştirilerini suçlanmadan yapabilmek için pek çok kurmaca tip yarattı. Bunlardan belki de en ünlüsü Le Ratapoil. Sözlük anlamı "derisi yüzülmüş sıçan" olan Le Ratapoil, o dönemde Napolyon propagandacılarına verilen bir takma isimdi.

Bir Cumhuriyetçi olan Daumier, otuzun üzerinde litografi ve bir heykelinde hayat verdiği bu karakterle Bonapartist zorbaları eleştiriyordu. Diğer eserlerindeki gibi, bu adamın da abartılı fiziksel özellikleri, karakter özelliklerine işaret ediyor.

Uzun bacakları ve kendinden emin duruşuyla güç yayarken ince, zarif silüetinin kırılğan bir hali var. Uçuşan giysilerin hareketli çizgileri, heykele bir akışkanlık katıyor, Le Ratapoil'in zapt edilemez kurnazlığını yansıtıyor. Alaycı bakışlarına eşlik eden kıvrımlı bıyığı ise zamanın İmparatorluk destekçilerinin olmazsa olmaz aksesuarlarından. Daumier, yarattığı bu karakter üzerinden Napolyon'un "İmparatorluğun yeniden canlandırılması" adı altında otoritesini artırma girişimlerini eleştirir.

Bu politik yaklaşımı Le Ratapoil karakteriyle sembolik olarak hayata geçiren Daumier, bunu insan formunun ifade potansiyelini kullanarak yapar.

Gizemli adamımın daha olumlu anlamlar taşıması için hayal kırıklığını yaşasam da, beni Daumier ve utanmaz alaycılığıyla tanıştırdığı için fazlasıyla memnunuz. İlk bakışta huzursuz eden grotesk tasvirlerinin ardında yatan esprili fakat bir o kadar da güçlü anlatım, bir sanatçı ve insan olarak Daumier'e hayranlık duymama neden oldu. Kendini bir realist ve modernist olarak tanımlayan Daumier, "sanatçının çağdaş olmak gibi bir ahlaki görevi olduğunu" savunmuş, kendi zamanının gerçeğini tüm çıplaklığıyla 4000'i aşkın karikatür, 300'den fazla resim, 600 çizim ve suluboyada gözler önüne sermiştir. Son günlerinde dahi ürettiği eserleri, iki yüz yıl sonra günümüz sosyal ve politik ortamıyla şaşırtıcı derecede yakın bir ilgi içinde.

Ölümsüzlük yerine "çağdaş olmayı" amaç edinmiş Daumier. Ne devletin girişimleri ne bir türlü düzelme-yen maddi durumu ne de gittikçe kötüleşen körlüğü susturabilmiş adaletsizliği ispiyonlarken attırdığı kahkahaları.

Kaynakça:

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6L-y90ci53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvR2FyZ2FudHVhX3ZlX1BhbnRhZ3J1ZWw>

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6L-y90ci53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvR2FyZ2FudHVhX3ZlX1BhbnRhZ3J1ZWw>

https://www.theartstory.org/artist/daumier-honore/artworks/#pnt_1

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6L-y9lbi53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvSnVseV95ZXZvbHV0aW9u>

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6L-y9lbi53aWtpcGV-kaWEub3JnL3dpa2kvRmlsZTPlb25vciVDMYVBOV9EYXVtaWVyXy1fR2FyZ2FudHVhLmpwZw>

https://arthive.com/artists/731~Honore_Daumier/works/19172~Advocate_with_the_court_because_justice_constantly_stands_out

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2013/nov/03/daumier-visions-of-paris-review-royal-academy>

<https://m.youtube.com/watch?v=vQc1KY1gDdI>

<https://m.youtube.com/watch?v=p-Q1ONdc5uw>

<https://m.youtube.com/watch?v=LHgHRiXYmpk>

https://m.youtube.com/watch?v=Np_nYpw6aqc

<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6L-y9lbi5tLnd-pa2lwZWRpYS5vcmcvd2lraS9lb25vciVDMYVBOV9EYXVtaWVy>

<https://google.com/search/static/gs/ci/m01xq3c.html>

<https://krollermuller.nl/les-parisiens-karikaturen-van-honore-daumier>